

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشکده معماری و شهرسازی

پایان نامه تحصیلی جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
برنامه ریزی شهری و منطقه‌ای

عنوان

بررسی تطبیقی جایگاه اسناد طراحی شهری در نظام
برنامه ریزی شهری بریتانیا و ایران

استاد راهنما

خانم دکتر فریبا قرائی

استاد مشاور

آقای دکتر ناصر برک‌پور

نگارش و تمقیق

احمد بنکدار

بهمن ماه ۱۳۸۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تعهدنامه

اینجانب / احمد بنکدر اعلام می‌دارم که تمام فصل‌های این پایان‌نامه و اجزای مربوط به آن برای اولین بار (توسط اینجانب) انجام شده است. برداشت از نوشته‌ها، کتب، پایان‌نامه‌ها، اسناد، مدارک و تصاویر پژوهشگران حقیقی یا حقوقی (فارسی و غیرفارسی) با ذکر مأخذ کامل و به شیوه تحقیق علمی صورت گرفته است.

بدیهی است در صورتی که خلاف موارد فوق اثبات شود مسوولیت آن مستقیماً به عهده اینجانب خواهد بود.

تاریخ:

امضاء:

آغاز سخن

ایده اولیه شکل‌گیری موضوع این پژوهش به سال‌های ابتدایی کسب تجارب اینجانب در دفاتر مهندسان مشاور، هم‌زمان با شروع دوره کارشناسی ارشد برمی‌گردد. درک ابعاد مختلف میان تئوری و عمل، مشاهده شکاف میان برنامه‌ریزی و طراحی، نبود راهنمای عمل صحیح در رابطه با جایگاه اسناد طراحی شهری به همراه علاقه شخصی اینجانب نسبت به پیوند برنامه‌ریزی و طراحی در عمل، باعث شد تا موضوع این رساله شکل بگیرد. امید است نتایج و یافته‌های این پژوهش که با تلاش بسیار در طول مدت بیش از یک سال و بر پایه مقایسه با یکی از کارآمدترین نظام‌های برنامه‌ریزی در جهان، انجام گرفته است بتواند به عنوان گام کوچکی، ابعاد رویه‌ای، جایگاه و نقش اسناد طراحی شهری را در نظام برنامه‌ریزی ایران، با الگوبرداری صحیح هدایت نماید، کاستی‌ها را بر طرف نماید و با نهادسازی مناسب و با حمایت قانونی، زمینه ایجاد محیطی با کیفیت بالای طراحی را به ارمغان آورد. ضرورت حضور اسناد طراحی شهری در طرح‌های توسعه شهری، که پیامدی جز افزایش کیفیت محیط زندگی نخواهد داشت، قطعاً در بلندمدت منفعت‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی را به همراه خواهد داشت و به تبع آن، سرمایه‌گذاران، توسعه‌دهندگان، طراحان، مالکان، مقامات دولتی و به عبارت دیگر کلیه شهروندان جامعه از طراحی مناسب و کارآمد بهره‌مند خواهند شد.

باید اذعان نمود که تدارک این رساله بدون بهره‌گیری از مشاورت، هم‌فکری، هم‌یاری، حمایت و استفاده از نظرات و پیشنهادات بسیاری از اساتید، هم‌کاران و دوستان که ذکر تمامی این عزیزان در این چند کلمه مختصر نمی‌گنجد، امکان‌پذیر نبود.

بر خود لازم می‌دانم، از زحمات خانم دکتر فریبا قرائی، عضو هیئت علمی و استادیار گرانقدر دانشکده شهرسازی و معماری دانشگاه هنر، به واسطه رهنمودها، پیشنهادات و نیز قبول زحمت ایشان در به عهده گرفتن هدایت و راهنمایی این اثر و نیز زحمات آقای دکتر ناصر برک‌پور، عضو هیئت علمی و استادیار برجسته گروه شهرسازی دانشکده شهرسازی و معماری دانشگاه هنر، به واسطه مشاورت، نظارت و رهنمودهای بی‌شائبه ایشان، کمال قدردانی و سپاس‌گزاری را به عمل آورم.

هم‌چنین بایستی از مدیر کل دفتر معماری و طراحی شهری در معاونت شهرسازی و معماری وزارت مسکن و شهرسازی، مهندس غلام‌رضا میثاقیان به واسطه مساعدت و در اختیار نهادن اطلاعات مورد نیاز و نیز مدیریت محترم گروه شهرسازی دانشکده معماری و شهرسازی، آقای دکتر غلام‌رضا حقیقت‌نائینی و سایر اساتید گرامی که در طول دوره کارشناسی ارشد زحمات بسیاری را متقبل شده‌اند سپاس‌گزاری بنمایم.

لازم است از زحمات مهندس علی‌رضا وزیری‌زاده و دکتر ساسان صالحی میلانی به واسطه هم‌فکری‌ها و رهنمودها نیز تشکر و قدردانی بنمایم، چرا که بی‌یاری ایشان این مهم شدنی نبود.

در پایان مایلیم از دوست خوب و عزیزم، مهندس طاهره گرانیپایه به واسطه بازخوانی، ویرایش و از همه مهم‌تر حمایت و دلگرمی تشکر و قدردانی ویژه به عمل آورم.

احمد بنکدار

بهمن‌ماه هزار و سیصد و هشتاد و نه

بررسی تطبیقی جایگاه اسناد طراحی شهری در نظام برنامه‌ریزی شهری انگلستان و ایران

چکیده

هدف اصلی این پژوهش بازنشاسی جایگاه قانونی اسناد طراحی شهری، فرایند تهیه (ابعاد رویه‌ای) و انواع اسناد در نظام برنامه‌ریزی ایران است که برای دستیابی به الگو و راهنمای عمل مناسب و صحیح، بررسی مقایسه‌ای (تطبیقی) میان جایگاه این اسناد در نظام برنامه‌ریزی ایران و انگلستان انجام می‌پذیرد. بی‌شک الگوپردازی از جایگاه سیاست‌های طراحی شهری، روند تهیه و تصویب اسناد طراحی شهری، حوزه اختیارات و یکپارچگی نهادهای موثر در امر سیاست‌گذاری، تهیه و اجرا در نظام برنامه‌ریزی انگلستان در مورد اسناد طراحی شهری در شکل‌گیری مناسب، عملکرد و نقش صحیح اسناد طراحی شهری در نظام برنامه‌ریزی شهری ایران تاثیرگذار خواهد بود.

این پژوهش در حیطه پژوهش‌های کاربردی قرار می‌گیرد و روش اصلی در این تحقیق توصیفی و نیز روش بررسی تطبیقی عمومیت‌گرایانه و کشف مغایرت است؛ با این حال در بخش مبانی نظری و مباحث شناخت نظام برنامه‌ریزی و جایگاه اسناد طراحی شهری از روش تحلیل داده‌های ثانویه (اسنادی) نیز استفاده شده است. شیوه‌های دستیابی به اطلاعات عمدتاً گردآوری اسناد کتابخانه‌ای، الکترونیکی و نیز مصاحبه نیمه ساختار یافته بوده است.

یافته‌ها نشان می‌دهد که تفرق عملکردی در نهادهای تهیه‌کننده، اجرایی و نهادهای قانون‌گذار در حوزه اختیارات، تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری؛ نبود هماهنگی، همکاری و همیاری بین بخشی در دستگاه‌های ذی‌ربط؛ فقدان سیاست‌های طراحی مشخص در برنامه‌های توسعه فرادست اسناد طراحی شهری؛ ضعف در حوزه مشارکت مردمی، عدم نظارت و بازنگری در اسناد تهیه شده و ضعف در نهادهای مطالعاتی و پژوهشی به لحاظ درجه استقلال و سیاست‌گذاری از مهم‌ترین مشکلات رویه‌ای پیش‌روی اسناد طراحی شهری در نظام برنامه‌ریزی شهری ایران است و به عنوان کلیدی‌ترین تفاوت‌ها میان دو نظام برنامه‌ریزی مطرح می‌شود.

واژه‌های کلیدی

اسناد طراحی شهری، سیاست‌های طراحی، نظام برنامه‌ریزی انگلستان، نظام برنامه‌ریزی ایران، بررسی تطبیقی

فهرست مطالب

آغاز سخن چهار

چکیده پنج

۱. طرح پژوهش	۹
۱.۱. بیان مسئله	۹
۲.۱. پیشینه پژوهش	۱۰
۳.۱. سئوالات اصلی پژوهش	۱۳
۴.۱. روش پژوهش	۱۳
۵.۱. چارچوب نظری	۱۳
۶.۱. مراحل پژوهش	۱۴

۲. مبانی روش شناختی بررسی تطبیقی (مقایسه‌ای)	۱۶
۱.۲. تعریف	۱۷
۲.۲. انواع و مدل‌های تحلیل تطبیقی	۱۸
۳.۲. عناصر و پارامترهای تحلیل تطبیقی	۲۳
۴.۲. جمع‌بندی	۲۴

۳. مبانی نظری: طراحی شهری؛ مفاهیم و تعاریف	۲۵
۱.۳. تعریف و درک طراحی شهری	۲۶
۲.۳. طراحی شهری؛ رشته یا حرفه؟	۳۰
۳.۳. طراحی شهری؛ مقیاس و حوزه مداخله	۳۲
۴.۳. طراحی شهری؛ اهداف و ضرورت‌ها	۳۳
۵.۳. رهیافت‌های طراحی شهری	۳۵
۶.۳. اصول و مولفه‌های کیفی طراحی شهری	۳۷
۷.۳. فرایند طراحی شهری	۴۱
۸.۳. شیوه عمل طراحی شهری	۴۷
۹.۳. رویه‌های طراحی شهری	۴۹
۱۰.۳. جمع‌بندی	۵۰

۵۴	۴. نظام برنامه‌ریزی شهری
۵۵	۱.۴. ارکان نظام برنامه‌ریزی شهری
۵۷	۲.۴. نظام برنامه‌ریزی شهری در انگلستان
۶۷	۱.۲.۴. نظام اداری و اجرایی
۷۱	۲.۲.۴. برنامه‌های توسعه
۷۷	۳.۴. نظام برنامه‌ریزی شهری در ایران
۸۲	۱.۳.۴. سازمان اداری و اجرایی
۸۵	۲.۳.۴. طرح‌های توسعه
۸۸	۴.۴. جمع‌بندی

۹۰	۵. جایگاه اسناد طراحی شهری
۹۱	۱.۵. جایگاه اسناد طراحی شهری در نظام برنامه‌ریزی شهری انگلستان
۹۱	۱.۱.۵. جایگاه طراحی در نظام برنامه‌ریزی شهری انگلستان
۹۷	۲.۱.۵. انواع اسناد راهنمای طراحی در نظام برنامه‌ریزی شهری انگلستان
۱۰۰	۳.۱.۵. انواع اسناد طراحی شهری
۱۰۳	۴.۱.۵. اسناد برنامه‌ریزی تکمیلی
۱۰۶	۵.۱.۵. فرایند تهیه، تصویب و جایگاه قانونی اسناد طراحی شهری
۱۱۰	۲.۵. جایگاه اسناد طراحی شهری در نظام برنامه‌ریزی شهری ایران
۱۱۰	۱.۲.۵. جایگاه طراحی در نظام برنامه‌ریزی شهری ایران
۱۱۴	۲.۲.۵. انواع اسناد طراحی در نظام برنامه‌ریزی شهری ایران
۱۱۷	۳.۲.۵. انواع اسناد طراحی شهری
۱۱۸	۴.۲.۵. فرایند تهیه، تصویب و جایگاه قانونی اسناد طراحی شهری
۱۲۲	۳.۵. جمع‌بندی

۱۲۵	۶. نتیجه‌گیری
۱۲۶	۱.۶. تعیین مدل و پارامترهای بررسی تطبیقی
۱۲۷	۱.۱.۶. نقش قوانین و مقررات
۱۳۰	۲.۱.۶. ترتیبات نهادی
۱۳۵	۳.۱.۶. سیاست‌های طراحی
۱۳۶	۴.۱.۶. جایگاه اسناد طراحی شهری در برنامه‌ها و طرح‌های توسعه شهری
۱۳۷	۵.۱.۶. انواع اسناد طراحی شهری
۱۴۰	۶.۱.۶. فرایند تهیه (ابعاد رویه‌ای)
۱۴۲	۲.۶. جمع‌بندی

۱۴۳ سخن آخر

۱۴۴ منابع و مأخذ

۱۵۷ چکیده انگلیسی

فهرست تصاویر

۱۲	تصویر (۱-۱) هفت مرحله کلیدی در فرایند برنامه جامع
۱۵	تصویر (۲-۱) مراحل روند مطالعاتی پژوهش حاضر
۳۱	تصویر (۱-۳) طراحی شهری و ارتباط آن با سایر رشته‌های مرتبط با طراحی از نگاه چرچ
۳۱	تصویر (۲-۳) طراحی شهری و ارتباط آن با سایر رشته‌های مرتبط با طراحی از نگاه لنگ
۳۷	تصویر (۳-۳) ابعاد طراحی شهری در بستر طراحی
۴۱	تصویر (۴-۳) فرایند طراحی
۴۲	تصویر (۵-۳) فرایند برنامه‌ریزی
۴۲	تصویر (۶-۳) فرایند یکپارچه طراحی
۴۳	تصویر (۷-۳) مدل منطقی برای فرایند طراحی شهری
۴۴	تصویر (۸-۳) فرایند طراحی شهری
۴۵	تصویر (۹-۳) اصول، مقیاس و فرایند در طراحی شهر
۴۶	تصویر (۱۰-۳) فرایند یکپارچه طراحی شهری
۴۸	تصویر (۱۱-۳) گونه‌های مختلف طراحی شهری در عمل
۵۳	تصویر (۱۲-۳) اصول و مولفه‌های کیفی طراحی شهری در متون دانشگاهی و قانونی
۶۰	تصویر (۱-۴) تغییرات نظام برنامه‌های توسعه در سال ۱۹۶۸
۶۲	تصویر (۲-۴) نقشه موقعیت مراجع برنامه‌ریزی در نظام تقسیمات کشوری در انگلستان
۶۳	تصویر (۳-۴) چارچوب برنامه‌ریزی راهبردی در انگلستان (۱۹۶۸-۲۰۰۴)
۶۵	تصویر (۴-۴) خلاصه تغییرات برنامه‌ریزی در سطوح ملی، منطقه‌ای و محلی در نظام برنامه‌ریزی در انگلستان (۱۹۹۰-۲۰۱۰)
۶۶	تصویر (۵-۴) تغییر و تحولات سازمانی در حکومت مرکزی در رابطه با برنامه‌ریزی در انگلستان
۶۷	تصویر (۶-۴) الگویی از سلسله مراتب یک وزارتخانه در حکومت مرکزی انگلستان
۶۸	تصویر (۷-۴) مهم‌ترین نهادها و سازمان‌های مسئول در نظام برنامه‌ریزی شهری و روستایی در انگلستان و وظایف آن‌ها
۶۹	تصویر (۸-۴) قلمروهای حکومت محلی در نظام تقسیمات اداری در انگلستان
۷۰	تصویر (۹-۴) مراجع برنامه‌ریزی محلی در انگلستان
۷۳	تصویر (۱۰-۴) ساختار نظام برنامه‌های توسعه در نظام برنامه‌ریزی
۷۶	تصویر (۱۱-۴) فرایند تهیه و تصویب اسناد برنامه توسعه
۸۲	تصویر (۱۲-۴) دسته‌بندی سازمان‌های اداری و اجرایی در نظام برنامه‌ریزی شهری در ایران
۸۳	تصویر (۱۳-۴) مهم‌ترین نهادهای دولتی تاثیرگذار در نظام برنامه‌ریزی شهری در ایران
۸۴	تصویر (۱۴-۴) نهادهای عمومی غیردولتی و بخش خصوصی در نظام برنامه‌ریزی شهری در ایران
۸۶	تصویر (۱۵-۴) سلسله مراتب طرح‌های توسعه در سطوح ملی، منطقه‌ای، ناحیه‌ای، شهری و روستایی در نظام برنامه‌ریزی شهری در ایران
۸۷	تصویر (۱۶-۴) فرایند عمومی تهیه طرح‌های توسعه شهری در نظام برنامه‌ریزی شهری ایران
۹۴	تصویر (۱-۵) مهم‌ترین توصیه‌ها در مورد طراحی در رهنمودهای سیاست برنامه‌ریزی [PPGs]
۹۵	تصویر (۲-۵) مهم‌ترین توصیه‌ها در مورد طراحی در بیانیه‌های سیاست برنامه‌ریزی [PPSs]
۹۶	تصویر (۳-۵) سال شمار وقایع مهم تاثیرگذار بر طراحی شهری در نظام برنامه‌ریزی انگلستان
۹۸	تصویر (۴-۵) سلسله مراتب اسناد راهنمای طراحی در نظام برنامه‌ریزی شهری انگلستان (ادامه در صفحه بعد)
۹۹	تصویر (۴-۵) سلسله مراتب اسناد راهنمای طراحی در نظام برنامه‌ریزی شهری انگلستان (ادامه از صفحه قبل)
۱۰۶	تصویر (۵-۵) فرایند تهیه و تصویب اسناد طراحی شهری
۱۰۷	تصویر (۶-۵) جایگاه اسناد طراحی شهری در چارچوب توسعه محلی [LDF]
۱۱۳	تصویر (۷-۵) سال شمار وقایع مهم تاثیرگذار بر طراحی شهری در نظام برنامه‌ریزی شهری ایران
۱۱۴	تصویر (۸-۵) عناوین مهم‌ترین اسناد تهیه شده در رابطه با طراحی شهری در نظام برنامه‌ریزی شهری ایران
۱۱۹	تصویر (۹-۵) جایگاه و انواع اسناد طراحی شهری در سلسله مراتب طرح‌های توسعه شهری (ایران)
۱۲۰	تصویر (۱۰-۵) فرایند عمومی تهیه طرح‌های طراحی شهری در نظام برنامه‌ریزی شهری ایران
۱۲۳	تصویر (۱۱-۵) نهادهای دولتی، غیر دولتی و خصوصی و مهم‌ترین وظایف آن‌ها در خصوص طراحی شهری در نظام برنامه‌ریزی شهری ایران
۱۲۹	تصویر (۱-۶) مهم‌ترین قانون‌ها، آیین‌نامه، رهنمودها و راهنماهای عمل صحیح تاثیرگذار بر طراحی شهری در نظام برنامه‌ریزی شهری ایران و انگلستان
۱۳۴	تصویر (۲-۶) ترتیب نهادی در امور قانون‌گذاری، سیاست‌گذاری، تهیه و تصویب، اجرایی و پژوهشی در رابطه با طراحی شهری در نظام برنامه‌ریزی شهری ایران و انگلستان
۱۳۵	تصویر (۳-۶) مهم‌ترین اقدامات نهادهای پژوهشی مرتبط با طراحی شهری در نظام برنامه‌ریزی شهری ایران و انگلستان (دهه اخیر)
۱۳۶	تصویر (۴-۶) جایگاه سیاست‌های طراحی برنامه‌های توسعه شهری در نظام برنامه‌ریزی انگلستان و ایران
۱۳۹	تصویر (۵-۶) جایگاه و انواع اسناد طراحی شهری در برنامه‌های و طرح‌های توسعه شهری در نظام برنامه‌ریزی انگلستان و ایران
۱۴۱	تصویر (۶-۶) فرایند عمومی تهیه اسناد طراحی شهری در نظام برنامه‌ریزی انگلستان و ایران

فصل اول

۱. طرح پژوهش

۱.۱. بیان مسئله

تحولاتی که در طول پنج دهه اخیر در زمینه طراحی شهری رخ داده است، این دانش را از ابعاد بصری، کالبدی و زیبایی‌شناختی به زمینه‌های اجتماعی، ادراکی و عملکردی تعمیم داده است. شاید بتوان طراحی شهری را هنر طراحی مکان‌ها برای مردم تعریف کرد. این دانش به لحاظ سر و کار داشتن با جنبه‌های کیفی زندگی، یکی از تاثیرگذارترین عوامل بر حس تعلق به مکان و ادراک اجتماعی است. طراحی مناسب فضاها و مکان‌های شهری در بالا بردن سطح کیفی زندگی از طریق ایجاد نظم فضایی، حذف تنگناهای محیط شهری، ایجاد نظم بصری و کالبدی در توده و فضا و نیز ایجاد مکان‌های عمومی با کیفیت، نقش غیر قابل انکاری در سرزندگی و شادابی جوامع محلی دارد. طراحی شهری هم با محصول سر و کار دارد و هم با فرایند رسیدن به آن. گرچه باید اذعان کرد محصول طراحی شهری از لحاظ بعد کالبدی در عرصه عمومی تجلی پیدا می‌کند، اما هیچ‌گاه نباید فرایند رسیدن به آن را نادیده گرفت. ضرورت حضور طراحی شهری و پرداختن به ابعاد مختلف آن در درک رابطه میان کیفیت زندگی و کیفیت مکان نهفته است. هم‌چنان‌که زندگی اجتماعی مردم به وسیله فضاها و مکان‌های طراحی شده تحت تاثیر قرار می‌گیرد، منفعت‌های بلندمدت اقتصادی نیز از طراحی مناسب و کارآمد مکان‌ها حاصل می‌شود.

در سال‌های اخیر طراحی شهری از طبیعت میان‌رشته‌ای^۱ و وابسته خود به لحاظ هم‌پوشانی با سایر رشته‌ها - از جمله برنامه‌ریزی شهری، معماری و معماری منظر - به دانشی چندرشته‌ای^۲ و مستقل تغییر ماهیت پیدا کرده است.

در نظام برنامه‌ریزی حال حاضر کشور، به ویژه در طرح‌های توسعه شهری تصویر روشنی از حوزه عمل، فرایند تهیه، تحقق‌پذیری و جایگاه قانونی طراحی شهری وجود ندارد. اسناد طراحی شهری که بیشتر با هدف ساماندهی و افزایش کیفیت‌های بصری و کالبدی تهیه شده‌اند نتوانسته‌اند آن طور که باید فرصت‌ها، جنبه‌های رفتاری و زیبایی‌شناسانه را - که به تعبیر لنگ^۳ (2005) هدف طراحی شهری جز این نیست - توأمان برای شهروندان و بازدیدکنندگان از شهر به ارمغان آورند. اغتشاش در سیمای حجمی، نظم بصری و فرم کالبدی و عدم شکل‌گیری فضاها و مکان‌های عمومی با کیفیت در چند دهه اخیر در بیشتر شهرهای کشور شاهدهی بر این ادعاست.

هدف اصلی این پژوهش بازشناسی جایگاه قانونی اسناد طراحی شهری، فرایند تهیه (ابعاد روبه‌ای) و انواع اسناد در نظام برنامه‌ریزی ایران و انگلستان است و برای این منظور، بررسی مقایسه‌ای (تطبیقی) میان جایگاه این اسناد در نظام برنامه‌ریزی ایران و انگلستان انجام می‌پذیرد.

1. Inter-Disciplinary
2. Multi-Disciplinary
3. Lang, J.

۲.۱. پیشینه پژوهش

موضوع مورد پژوهش تاکنون به طور مستقل در پایان‌نامه‌ها، مقالات و طرح‌های پژوهشی در داخل کشور بررسی نشده است. بیشتر مقالات و طرح‌های پژوهشی در داخل کشور ابعاد محتوایی طراحی شهری را مورد توجه قرار داده‌اند و به بیان کیفیت‌ها و مولفه‌های سازنده طراحی شهری و یا راهنماها و دستورالعمل‌های طراحی فضاها و مکان‌ها پرداخته‌اند (برای مثال، ببینید: گلکار، ۱۳۸۰؛ ذکاوت، ۱۳۸۱؛ بحرینی و امین‌زاده، ۱۳۸۵). با وجود این، با مرور طرح‌های پژوهشی و مقالات مروری-تحلیلی داخلی، مطالعاتی در مورد جایگاه طراحی شهری و سیاست‌های طراحی در برنامه‌های توسعه و نظام هدایت توسعه شهری یافت می‌شود که در این جا به چند مورد از آن‌ها اشاره می‌شود:

۱. انصاری‌نیا (۱۳۷۶) لزوم توجه به جایگاه طراحی شهری را در نظام هدایت توسعه شهری کشور مطرح می‌کند؛ با این حال ارائه یک الگو، ساز و کار و یا شناسایی مدل‌های موفق مبنی بر جایگاه صحیح طراحی شهری را در نظام برنامه‌ریزی مد نظر قرار نداده است. با وجود این، وی نقش اساسی طراحی شهری را در سیاست‌های هدایت‌کننده کیفیت محیط شهری یکی از وظایف این دانش می‌داند و معتقد است تنها با رسمیت شناختن این مسئولیت، طراحی شهری در توسعه شهر اثربخش خواهد بود.

۲. ذکاوت (۱۳۸۱) در یک بررسی، از سیاست‌های طراحی و راهنمای طراحی به عنوان دو حلقه بسیار مهم از زنجیره مولفه‌های شکل‌دهنده اسناد نظام هدایت در برنامه‌های طراحی شهری نام می‌برد. وی در بخشی از مقاله خود، بر نبود جایگاه قانونی نظام طراحی شهری در کشور اشاره می‌نماید. وی بر این باور است که پروژه‌های طراحی در مقیاس شهری می‌توانند در قالب طرح‌های ساختاری تهیه شوند. و بدین ترتیب پروژه‌های طراحی در مقیاس فضاهای خرد در قالب طرح‌های تفصیلی ارائه شوند تا ساختار قانونی بیابند.

۳. ذکاوت (۱۳۸۴) در یک مقاله مروری با اشاره به جایگاه سیاست‌های طراحی در نظام هدایت و راهبری طراحی شهری، تنها اعمال یک دوره سیاست‌های طراحی بر برنامه‌های توسعه کشور انگلستان را از نظر می‌گذراند. وی بیشتر به توصیف تجارب موفق انگلستان در بکارگیری این سیاست‌ها در انطباق مطلوب توسعه و زمین در انگلستان می‌پردازد.

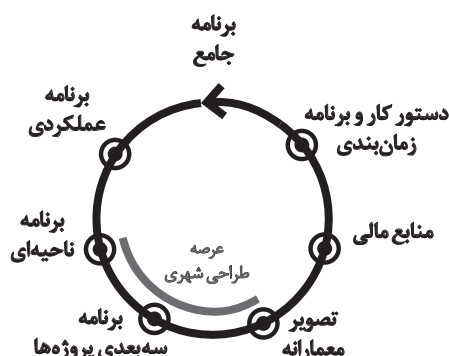
۴. گلکار (۱۳۸۶) الگویی چندسطحی را برای هدایت و کنترل طراحی شهری در شهر جدید رامشار پیاده می‌کند. در این الگو، سه سطح کلان، میانی و خرد در حیطه عمل طراحی شهری معرفی می‌شود: برنامه راهبردی طراحی شهری (مقیاس کلان)، چارچوب طراحی شهری (مقیاس میانی) و طرح جامع سه بعدی طراحی شهری (مقیاس

خرد). وی سه مدل برنامه‌ریزی راهبردی، تاکتیکی و عملیاتی را به ترتیب در این سه الگو تعریف می‌نماید. الگویی که گلکار در شهر جدید رامشیر تجربه می‌نماید، از نمونه‌های موفق در بکارگیری صحیح سلسله مراتب و تعریف مناسب فرایند طراحی شهری در مقیاس یک شهر است و شباهت بسیاری به الگوی اسناد طراحی در گستره یک شهر در انگلستان دارد.

۵. اما طرح پژوهشی طراحی شهری و جایگاه آن در سلسله مراتب طرح‌های توسعه شهری که توسط مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری در سال ۸۶ انجام گرفته است، شاید مرتبط‌ترین طرح با موضوع حاضر باشد. در این طرح پژوهشی که مطالعات آن از سال ۷۹ آغاز شده بود، پرسش‌های اصلی پژوهش در قلمرو، وظیفه، روش‌ها، محصول و جایگاه طراحی شهری خلاصه شده است. بسیاری از مطالب این پژوهش پیرامون موضوعات محتوایی طراحی شهری می‌گذرد. این پژوهش در سه مرحله انجام گرفته است که در مرحله اول تجربیات جهانی، در مرحله دوم تجربه طراحی شهری در ایران و در مرحله سوم، جایگاه طراحی شهری در نظام سلسله مراتبی طرح‌های توسعه شهری مورد بررسی قرار گرفته است. در فصل سوم این طرح که محصول پژوهش در آن انعکاس می‌یابد، بیشتر به قلمروی مولفه‌های طراحی شهری در طرح‌های توسعه شهری پرداخته شده است. این طرح به دلایلی چند نسبت به دستیابی به موضوع اصلی این طرح توفیق چندانی نمی‌یابد: اول آن که جایگاه طراحی شهری در تجربیات جهانی در این طرح به بررسی بسیار سطحی محدود شده است و بیشتر از آن که جایگاه طراحی شهری در طرح‌های مختلف بررسی شود به مفهوم طراحی شهری در تجربه جهانی خلاصه شده است. دوم آن که بررسی تجارب ایران، به توضیح شرح خدمات طرح‌های توسعه محدود شده است و در نهایت جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از طرح انجام نگرفته است؛ به عبارت دیگر، یافته‌های طرح که بایستی به پرسش‌های اصلی پژوهش پاسخ بدهند، اساساً در مطالب دچار تفرق و پراکندگی شده است. تنها بخش قابل قبول این طرح، ارزیابی پروژه‌های طراحی شهری است. در این ارزیابی مشکلات مواجه‌ای، محتوایی و اجرایی از عوامل ناکارآمدی و عدم تحقق طرح‌های طراحی شهری برشمرده می‌شود.

در مقالات علمی - پژوهشی خارجی که به جایگاه طراحی شهری پرداخته شده باشد، می‌توان به یکی از تلاش‌هایی که در دوران اولیه شکل‌گیری طراحی شهری صورت گرفته است، اشاره نمود. /دموند بیکن^۱ (1963) با اشاره به ماهیت طراحی شهری به عنوان یک "برنامه‌ریزی هدفمند و ارتباط میان اجزاء به کل واحد" (p.4) نقش حقیقی آن را در برنامه‌ریزی به صورت تصویر (۱-۱) بیان می‌کند. وی گستره مداخله طراحی شهری و جایگاه آن را از برنامه ناحیه‌ای تا تصویر معمارانه در فرایند برنامه‌ریزی جامع برای یک شهر ترسیم می‌کند.

1. Edmond Bacon

تصویر (۱-۱) هفت مرحله کلیدی در فرایند برنامه جامع
Source: (Adapted from Bacon, 1963, p. 2)

پانترا^۱ و کارمونا^۲ (۱۹۹۷) در پژوهشی دیگر از ابعاد طراحی در برنامه‌ریزی به عنوان یکی از عرصه‌های شکل‌گیری سیاست‌های طراحی یاد می‌کنند. ایشان از سیاست‌های طراحی به عنوان عامل مهم مداخله مردم در کیفیت محیط زندگی نام می‌برند و سابقه تاریخی این سیاست‌ها را به همراه پیشنهادهایی مشخص مبنی بر چگونگی تهیه و تدوین آن‌ها را بیان می‌کنند.

از دیگر مطالعات انجام شده در جایگاه طراحی شهری می‌توان از به کمک طراحی - طراحی شهری در نظام برنامه‌ریزی: به سوی راهنمای عمل صحیح؛ که توسط وزارت محیط‌زیست، حمل و نقل و مناطق شهری^۳ [DETR]، با کمک کمیسیون معماری و محیط مصنوع^۴ [CABE]، که در سال ۲۰۰۰ تهیه شده است، نام برد. در این راهنمای عمل صحیح، هفت مولفه کیفی طراحی شهری برای دستیابی به کیفیت بالای مکان‌های شهری به همراه انواع اسناد طراحی شهری که بایستی برای شهرها تهیه شود، با در نظر گرفتن جایگاه این اسناد در برنامه‌های توسعه آمده است. این راهنمای عمل تاکنون نیز از اعتبار و درجه اهمیت بسیاری برخوردار است. اهمیت طراحی شهری نیز در سال ۲۰۰۱ با همکاری دو سازمان مذکور به نقش و اهمیت حضور طراحی شهری در دستیابی به منافع‌های بلندمدت اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی تدوین شده است. مدنی‌پور (۲۰۰۶) نیز از نقش و اهمیت طراحی شهری و جایگاهی که این دانش در تغییر شاکله کلی شهرها ایفا می‌کند یاد می‌کند و معتقد است اهمیت طراحی شهری بعلاوه تولید فضاهای شهری و انطباق آن‌ها با شرایط جدید شهرها است. با این حال از نقش اسناد طراحی شهری صحبتی به میان نیامده است.

با این توضیحات مختصر انتظار می‌رود که پژوهش حاضر بتواند یک بررسی تطبیقی از جایگاه اسناد طراحی شهری میان دو نظام برنامه‌ریزی در کشورهای انگلستان و ایران را به عمل آورد و منبع مناسبی هر چند اندک برای پژوهش‌های آتی با این رویکرد محسوب شود.

1. Punter, J.
2. Carmona, M.
3. Department of Environment Transport and Regions
4. Commission for Architecture and Built Environment

۳.۱. سئوالات اصلی پژوهش

اساسی‌ترین سئوالات این پژوهش که در واقع هدایت این پژوهش را به عهده دارند عبارت است از:

۱. انواع و جایگاه قانونی اسناد طراحی شهری در نظام برنامه‌ریزی ایران و انگلستان کدام است؟
۲. فرایند تهیه (ابعاد رویه‌ای) اسناد طراحی شهری در نظام برنامه‌ریزی ایران و انگلستان کدام است؟
۳. شباهت‌ها و تفاوت‌های جایگاه اسناد طراحی شهری در نظام برنامه‌ریزی ایران و انگلستان کدامند؟

۴.۱. روش پژوهش

این پژوهش در حیطه پژوهش‌های کاربردی قرار می‌گیرد و روش اصلی در این تحقیق توصیفی و نیز روش بررسی تطبیقی عمومیت‌گرایانه و کشف مغایرت است؛ با این حال در بخش مبانی نظری و مباحث شناخت نظام برنامه‌ریزی و جایگاه اسناد طراحی شهری از روش تحلیل داده‌های ثانویه (اسنادی) نیز استفاده شده است. شیوه‌های دستیابی به اطلاعات عمدتاً گردآوری اسناد کتابخانه‌ای، الکترونیکی و نیز مصاحبه نیمه ساختار یافته بوده است.

۵.۱. چارچوب نظری

چارچوب نظری این پژوهش در دو بخش شکل گرفته است. در بخش اول، بررسی تطبیقی و روش‌های مربوط به آن و در بخش دوم، آشنایی با مفاهیم و تعاریف طراحی شهری به لحاظ ابعاد محتوایی مورد توجه است.

استفاده از بررسی تطبیقی و انتخاب نوع بررسی در تدوین یافته‌ها و ورود به بحث نتیجه‌گیری به دلیل اهمیت بالای این پژوهش ضرورت پیدا می‌کند. پی‌یر^۱ (2005) وجود یک ساختار قدرتمند تحلیلی را مستلزم رویکرد تطبیقی می‌داند که اجازه می‌دهد تا با تعریف متغیرها و معیارهای قابل قیاس، عوامل نامربوط را از بستر موضوع پژوهش حذف کرد. در این پژوهش از بررسی عمومیت‌گرایانه^۲ و کشف مغایرت^۳ برای تحلیل تطبیقی به کار گرفته شده است (این مفاهیم در فصل دوم به تفصیل شرح داده خواهند شد)؛

ضرورت پرداختن به مفاهیم طراحی شهری نیز، به لحاظ زمینه‌سازی برای ورود به جایگاه اسناد طراحی شهری در نظام برنامه‌ریزی بوده است تا با مرور بر تعاریف و مفاهیم مختلف طراحی شهری و تبیین عناصر و معیارهای سازنده این رشته و حرفه، بررسی فرایند و در نهایت شیوه عمل آن درک عمیق‌تری نسبت به آن حاصل و در تدوین چارچوب نظری مناسب برای ادامه پژوهش به کار گرفته شود.

در پژوهش همان‌طور که مشخص است انگلستان به عنوان مورد مقایسه انتخاب شده است. دلایلی چند در انتخاب انگلستان برای مقایسه تاثیرگذار

1. Pierre, J.
2. Universalising
3. Variation-Finding

بوده است. اول آن که نظام سیاسی حاکم در انگلستان به عنوان بخشی از بریتانیای کبیر از نوع نیمه متمرکز بوده و تا حدودی خصوصیات تمرکز را نیز می‌توان در آن مشاهده نمود. از جمله آن که در امور و اختیارات حکومت محلی، حکومت مرکزی نظارت عالی و در مواردی مداخله در آن را نیز داراست. دومین معیار برای انتخاب انگلستان، پیشرو بودن در نظام برنامه‌ریزی شهری در سطح برنامه‌های توسعه شهری است. این کشور با سابقه طولانی در این امر، نشان داده است که زمینه اصلاحات برنامه‌ریزی را به طور مستمر دنبال می‌کند؛ از مهم‌ترین اصلاحات دهه اخیر می‌توان به *قانون برنامه‌ریزی و خرید اجباری*^۱ مصوب ۲۰۰۴ میلادی، *قانون برنامه‌ریزی*^۲ مصوب ۲۰۰۸ میلادی و *قانون دمکراسی محلی، توسعه اقتصادی و عمرانی*^۳ مصوب ۲۰۰۹ میلادی اشاره کرد که به طور مستقیم در تهیه و تدوین برنامه‌های توسعه شهری اثرگذار بوده است. هم‌چنین وجود ساختار قدرتمند حکومت محلی و اداره مردمی این کشور را از طریق فرایند مشارکت مردمی خصوصاً در تهیه برنامه‌های توسعه شهری، از دیگر دلایل پیشرو بودن باید دانست. سوم، آن که دسترسی به اطلاعات که عمدتاً بر پایه گردآوری اسناد کتابخانه‌ای و الکترونیکی بوده است، در مورد کشور انگلستان به راحتی انجام می‌پذیرد. بسیاری از وبسایت‌های حکومتی انگلستان در زمینه برنامه‌ریزی آخرین اسناد و مدارک مربوط را به طور رایگان در دسترس عموم قرار می‌دهند که بر اساس *قانون دسترسی آزاد به اطلاعات*^۴ مصوب ۲۰۰۰ میلادی صورت می‌گیرد.

۶.۱. مراحل پژوهش

این پژوهش در ۶ فصل انجام گرفته است. صرف نظر از فصل حاضر که نخستین فصل مطالعه را تشکیل می‌دهد و به بیان مسئله اصلی پژوهش می‌پردازد، فصول ۲ تا ۶ به شرح زیر تدوین شده‌اند:

در فصل دوم، بررسی تطبیقی به طور خلاصه مورد بحث قرار می‌گیرد. ابتدا به تعاریف و انواع مدل‌های این نوع رویکرد پرداخته می‌شود و سپس با شناسایی پارامترها و معیارهای بررسی و یا تحلیل تطبیقی به انتها می‌رسد. فصل سوم، به مبانی، مفاهیم و تعاریف طراحی شهری اختصاص می‌یابد. در این فصل سعی شده است تا با مرور بر تعاریف و مفاهیم مختلف طراحی شهری و تبیین عناصر و معیارهای سازنده این رشته و حرفه، بررسی فرایند و در نهایت شیوه عمل آن درک عمیق‌تری نسبت به آن حاصل و در تدوین چارچوب نظری مناسب برای ادامه پژوهش به کار گرفته شود.

فصل چهارم پژوهش، به بررسی نظام برنامه‌ریزی در انگلستان و ایران به اختصار می‌پردازد. در عین حال، کلیدی‌ترین و اساسی‌ترین مباحث در ارکان نظام برنامه‌ریزی شهری که عمدتاً بر پایه قوانین و مقررات، سازمان اجرایی و اداری و برنامه‌ها و طرح‌های توسعه به عنوان ابزارهای اساسی تحقق سیاست‌های برنامه‌ریزی شکل می‌گیرد، مورد نظر بوده است. تلاش شده است تا از پرداختن به مبانی صرف نظری اجتناب شود و در جهت تحقق هدف عمده این مطالعه، جهت‌گیری بیشتر به سمت برنامه‌ها و طرح‌ها توسعه

1. Planning and Compulsory Purchase Act 2004
2. Planning Act 2008
3. Local Democracy, Economic Development and Construction Act 2009
4. Freedom of Information Act 2000

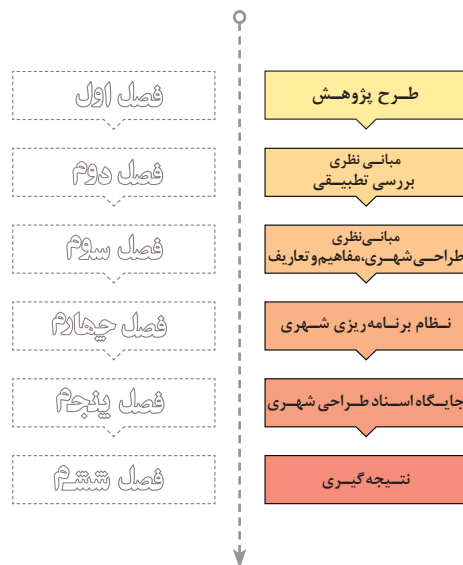
شهری، با تبیین سازمان اداری و اجرایی و نقش قوانین و مقررات به عنوان پشتیبان و ضمانت اجرایی، انجام پذیرد. با درک ساختار کلی نظام برنامه‌ریزی در کشورهای انگلستان و ایران، انتظار می‌رود در این فصل ورود به جایگاه طراحی با هدف تبیین تفاوت‌ها و شباهت‌ها در نظام‌های برنامه‌ریزی مطروحه انجام پذیرد.

در فصل پنجم، به طور خلاصه، ابتدا به سابقه حضور طراحی در نظام برنامه‌ریزی در انگلستان پرداخته می‌شود. سپس مطالعه سیر تاریخی جایگاه طراحی، انواع و نقش اسناد طراحی شهری در نظام کنونی برنامه‌ریزی در انگلستان، بر اساس فرایند تهیه و جایگاه قانونی آن در برنامه‌های توسعه شهری مورد بررسی قرار می‌گیرند. در ادامه، بررسی مباحث مطروحه در نظام برنامه‌ریزی ایران انجام می‌پذیرد. نتایج و یافته‌های این بخش در فصل ششم به صورت تحلیل تطبیقی به مقایسه گذاشته خواهند شد؛ هر چند با مطالعه این فصل، پیش‌بینی می‌شود که شناختی جامع از جایگاه اسناد طراحی شهری در هر دو کشور بدست آید.

فصل ششم، آخرین فصل مطالعاتی پژوهش حاضر، با بکارگیری مدل‌های تطبیقی عمومیت‌گرایانه و کشف مغایرت، سعی دارد تا تفاوت‌ها و شباهت‌های جایگاه اسناد طراحی شهری را در نظام برنامه‌ریزی کشور انگلستان و ایران و به طور تفصیلی‌تر در برنامه‌ها و طرح‌های توسعه شهری تبیین نماید. تصویر (۱-۲) روند مطالعاتی این پژوهش را به اختصار نشان می‌دهد.

امید است پژوهش حاضر بتواند نقشی هر چند اندک نسبت به توجه بیشتر به ضرورت حضور طراحی شهری و اهمیت اسناد طراحی شهری در نظام برنامه‌ریزی شهری به ویژه در طرح‌های توسعه شهری در محافل دانشگاهی و حرفه‌ای ایفا بنماید.

مراحل پژوهشی

تصویر (۱-۲) مراحل روند مطالعاتی پژوهش حاضر

فصل دوم

۲. مبانی روش شناختی بررسی تطبیقی (مقایسه‌ای)

مقدمه

امروزه تحلیل تطبیقی^۱ به عنوان یکی از اجزای لاینفک پژوهش‌ها در علوم شهری و رشته‌های مرتبط با آن به شمار می‌رود (Pierre, 2005). نیجمان^۲ (2007, pp. 1-2) در سرمقاله خود در مجله جغرافیای شهری^۳ اشاره می‌کند که تحلیل تطبیقی اگرچه تنها در دهه ۹۰ رو به افول گذاشته است، در شاخه‌های علوم اجتماعی و شهری همیشه حضور موثری داشته است.

به نظر می‌رسد که اخیراً و به طور مشخص در دهه گذشته، این نوع رویکرد چارچوب نظری بسیاری از مطالعات پژوهش‌ها را بر عهده داشته و از جنبه‌های مختلف نظیر حاکمیت شهری، سیاست شهری، اقتصاد، علوم اجتماعی و جهانی شدن، دستاوردهای پرباری به همراه داشته است؛

(See DiGaetano and Klemanski, 1993a; DiGaetano and Klemanski, 1993b;

Brenner, 2001; Pickvance, 2001; DiGaetano and Strom, 2003; White and

Allmendinger, 2003; Davis and Tajbakhsh, 2005; Kantor and Savitch, 2005;

Pierre, 2005; Wood, 2005; Nijman, 2007; Saltzstein et al., 2008)

پی‌یر^۴ (2005) معتقد است که بیشتر پژوهشگران علوم شهری ترجیح

می‌دهند، به طور معمول یک رویکرد جامع و فراگیر را در درک شهر معاصر و بستر توسعه تاریخی شهر اتخاذ کنند. پی‌یر با تأکید بر ضرورت ورود به بحث مشاهدات تجربی^۵ در تحلیل تطبیقی، وجود یک ساختار قدرتمند تحلیلی را مستلزم این نوع رویکرد می‌داند که اجازه می‌دهد تا با تعریف متغیرها و معیارهای قابل قیاس، عوامل نامربوط را از بستر موضوع پژوهش حذف کرد.

برای روشن‌تر شدن موضوع بحث باید اضافه کرد که این نوع روش بررسی و مطالعه، تحت عناوین دیگری نیز چون پژوهش تطبیقی^۶ و بررسی تطبیقی^۷ نیز شناخته شده، با این توضیح که به لحاظ بعد ماهوی تفاوت‌های اندک و جزئی در تعاریف بررسی و تحلیل تطبیقی دیده می‌شود. در این فصل در ابتدا، به تعاریف مربوطه و سپس به انواع مدل‌هایی که در این روش معمول است پرداخته می‌شود و با شناسایی پارامترها و معیارهای بررسی و یا تحلیل تطبیقی به انتها می‌رسد.

1. Comparative Analysis
2. Nijman, J.
3. Urban Geography
4. Pierre, J.
5. Empirical
6. Comparative Research
7. Comparative Study

۱.۲. تعریف

تحلیل تطبیقی به لحاظ واژه‌شناختی از دو کلمه تحلیل و تطبیقی (مقایسه‌ای) تشکیل شده است.

پیک‌وانس^۱ (2001) برای روشن‌تر شدن تعریف فوق، تحلیل را به معنای تلاش برای شناسایی روابط علت و معلول^۲ (سببی) می‌داند. پی‌یر (2005) در عین حال، تطبیق (مقایسه) را در ساده‌ترین حالت، شامل روندی می‌داند که ناظر ویژگی‌ها و اهمیت موضوع و یا پدیده تحت مطالعه را بررسی و ارزیابی می‌کند. با روشن شدن هر چند مختصر مفهوم تحلیل و تطبیق، می‌توان تعریف مشخص‌تری ارائه داد:

”تحلیل و یا پژوهش تطبیقی اصطلاح گسترده‌ای است که دربرگیرنده مقایسه‌های کمی و کیفی در واحدهای اجتماعی است. این واحدها می‌توانند بر پایه موقعیت‌های جغرافیایی و یا سیاسی در سطح چند ملت و یا منطقه شکل بگیرند“ (Mills, Van de Bunt & De Burujin, 2006, p. 621). هدف اصلی تحلیل تطبیقی یافتن شباهت‌ها و تفاوت‌هاست. این نوع پژوهش، الگوهایی را که عمومیت دارند را از محیط پژوهش اخذ می‌کند و به نوعی با تاکید بر تفاوت‌ها و اختلاف‌های میان بستر پژوهش، به درک بیشتر موضوع کمک می‌کند. شاید با این تعریف، بتوان گفت که بیشتر تحلیل‌ها مقایسه‌ای هستند؛ با این وجود پیک‌وانس (2001) دو شرط را برای این نوع تحلیل ضروری می‌داند (p. 11):

۱. اطلاعات باید در مطالعه موارد (دو و یا بیشتر) انجام پذیرد.
موارد مطالعه می‌تواند کشور، شهر، جامعه، ... باشد و در حقیقت مقیاس موارد اهمیتی ندارد.

۲. باید تلاش شود تا تحلیل و توضیح نسبت به توصیف صرف ارجحیت داشته باشد.

وی معتقد است، اگر شرط اول تنها برآورده شود و اطلاعات در موارد مطالعه بدون کوشش برای تحلیل و توضیح در زمینه آشکارسازی تشابهات و تفاوت‌ها صورت پذیرد، بیشتر پهلوی هم‌گذاری^۳ اطلاعات است تا تحلیل مقایسه‌ای. با این فرض می‌توان گفت که تحلیل تطبیقی به نوعی ماهیت بررسی تطبیقی را پیدا می‌کند و این اختلاف متمایز کننده تحلیل از توصیف است.

پی‌یر (2005) در اهمیت تحلیل مقایسه‌ای اشاره می‌کند که در مورد پژوهی‌ها یافته‌های اکتشافی ارزش خود را دارند، با این وجود، این امر که آیا یافته‌های یک مورد پژوهی منحصر بفرد و یا شایع هستند را نمی‌توان دریافت مگر آن‌که این نتایج با یافته‌های یک مورد پژوهی دیگر به ارزیابی گذاشته شود.

وی معتقد است با وجود پیچیدگی و محدودیت‌های موجود، روش تطبیقی چارچوب تحلیلی مناسب‌تری را در میان برنامه‌ریزان و طراحان شهری قرار می‌دهد:

1. Pickvance, C. G.
2. Plurality of Causes
3. Juxtaposition

چارچوب یک تحلیل تطبیقی می‌تواند در بیان تشابهات و یا تفاوت‌ها شکل گیرد؛ مطالعه موارد می‌تواند در زمینه متغیرها و یا معیارهای مستقل دارای شباهت باشند در صورتی که معیارها و متغیرهای وابسته می‌توانند با یکدیگر تفاوت داشته باشند (p. 455).

به عنوان مثال، تحلیل تطبیقی شهرها در بستر ملی، راهبردی است که دست ناظر را نسبت به نظارت بر متغیرهای سیاسی و نهادی باز می‌گذارد. تحلیل تطبیقی سیاست شهری در دو شهر ممکن است به نتیجه مطلوبی منجر نشود چرا که شرایط سیاسی و یا اقتصادی در این دو به لحاظ تابعیت از سیستم مرکزی یکسان است و ناظر باید به دنبال علت‌هایی و رای این مسائل باشد.

۲.۲. انواع و مدل‌های تحلیل تطبیقی

طرح‌ریزی برای یک پژوهش تطبیقی می‌تواند براساس طبقه‌بندی پرزورسکی و تیون^۱ (1970 as cited in Pickvance, 2001) انجام پذیرد. آن‌ها دو نوع نظام معمول را معرفی می‌کنند: *نظام‌های با تشابهات بسیار*^۲ و *نظام‌های با تفاوت‌های بسیار*^۳.

مدل اول، برای کاهش متغیرهای کنترل‌ناپذیر بکار می‌رود، بدین معنی که با حذف پارامترهایی که بر روند مطالعه و در نتیجه کار تاثیر می‌گذارند، مشاهدات و تحلیل‌ها بر پایه متغیرهای مستقل استوار باشد. مدل دوم نیز برای مواردی بکار برده می‌شود که انتظار می‌رود روابط بین موارد مطالعه دارای خصوصیات بسیار متفاوتی باشند (Pickvance, 2001, p. 14). موارد استفاده تحلیل‌های تطبیقی به عقیده پیک‌وانس می‌تواند متعدد باشد. از جمله (p. 15):

۱. تحلیل عمومیت و اثبات روابط موجود در یک جامعه در جامعه دیگر. در واقع به نوعی پارامترهای تعیین شده، همبستگی میان مشخصه‌های جامعه‌شناختی و متغیرهای وابسته را در رابطه با چارچوب نظری پژوهش، انعکاس می‌دهند.

۲. تحلیل تاثیرگذاری وضعیت و حالت‌های ثابت در یک جامعه. به عبارت دیگر، در این نوع تحلیل، پارامترهایی وجود دارد که مقادیر مشخص و کنترل‌ناپذیری دارند و بنابراین نتایج این نوع بررسی در صورتی در جوامع دیگر صدق می‌کنند که پارامترهای فوق مقادیری مشخص (در

1. Przeworski and Teune
2. Most Similar Systems
3. Most Different Systems

جامعه اول) را اختیار کنند. وی مثالی در این رابطه ذکر می‌کند:

به عنوان مثال، روابط موجود بدست آمده در جامعه مورد مطالعه تنها در شرایطی حاصل می‌شود که سیستم سیاسی یکپارچه، حکمفرما باشد و نه فدرال؛ و یا شرایط اقتصادی کاپیتالیستی باشد و نه سوسیالیستی (p. 15).

۳. در این حالت، تحلیل جامع و کلی تعداد محدودی مطالعه موردی به صورت تجربی و عملی برای تبیین روابط علت و معلولی که منتج به کشف و ماهیت شباهت‌ها و تفاوت‌ها شود، در دستور کار قرار می‌گیرد. در این نوع بررسی می‌توان فراتر نیز رفت و با مهیا ساختن شرایط ناشی از نتایج قبلی، انتظار پیامدهای مشابه و یا متفاوت را نیز پیش‌بینی کرد. درباره دیدگاه‌های مختلف چگونگی دخالت دادن قطعیت در نتایج می‌توان به میشل^۱ (1983) و پیکوانس (1995) رجوع کرد.

علاوه بر پرزورسکی و تیون، تیلی^۲ (1984, p. 82-83) در یک کاوش پیچیده‌تر چهار نوع تحلیل را با هدف یافتن تشابهات و تفاوت‌ها، ذکر می‌کند: *انحصارگرایانه*^۳، *عمومیت‌گرایانه*^۴، *کشف مغایرت*^۵ و *فراگیر*^۶. در این جا بعلت پیچیدگی و صرف مطرح بودن این نوع تحلیل‌ها در علوم نظری و اجتماعی به اختصار به تعریف هر کدام می‌پردازیم. با این وجود به نقش تحلیل تطبیقی عمومیت‌گرایانه و تحلیل کشف مغایرت بدلیل اهمیت و جایگاهشان در مطالعه حاضر بطور عمیق‌تر و موشکافانه‌تر پرداخته می‌شود:

تحلیل تطبیقی انحصارگرایانه

در واقع در پی کشف تفاوت‌ها بین دو و یا بیشتر مورد پژوهی در یک پدیده است. لزوم شناخت مشخصه‌های هر مورد مطالعه در ماهیت کل پدیده برای این امر ضروری است. بطور مشخص‌تر در این نوع تحلیل، با مطالعه خصوصیات هر مورد و فراتر از آن، کلیت‌ها کشف می‌شود و در واقع بیشتر ماهیت توصیفی دارد تا ماهیت تحلیلی - اکتشافی.

تحلیل تطبیقی فراگیر

در واقع نوعی از تحلیل کشف مغایرت به شمار می‌رود و تنها وجه تمایز آن در پارامترهای مورد مطالعه است که بر اساس روابط علت و معلول تعریف می‌شوند. به بیان دیگر این تفاوت بیشتر یک تفاوت ماهوی است تا رویه‌ای و روش‌شناختی. این نوع تحلیل به لحاظ نوع رویکرد در زیرمجموعه تحلیل تطبیقی کشف مغایرت قرار می‌گیرد.

1. Mitchell, J. C.
2. Tilly, C.
3. Individualising
4. Universalising
5. Variation-Finding
6. Encompassing

تحلیل تطبیقی کشف مغایرت

همانطور که پیداست برای یافتن مغایرت‌ها و تفاوت‌ها در موارد مطالعه بکار می‌رود. پیکوانس (2001, p. 17) از آن به عنوان تحلیل تطبیقی تمیزدهنده یاد می‌کند و تاکید می‌کند که این نوع تحلیل برخلاف تحلیل تطبیقی عمومیت‌گرایانه، روند و فرایند حاکم در چگونگی حاصل شدن نتایج را در مطالعه حذف نمی‌کند.

تحلیل تطبیقی عمومیت‌گرایانه

یکی از رایج‌ترین نوع مطالعه تطبیقی به شمار می‌رود و بیشتر به دنبال تشابهات است. البته عمومیت در این جا به معنی جامعه آماری و در واقع رده‌ای است که مطالعات موردی در این محیط انجام می‌پذیرد. تحلیل با مطالعات سطحی آغاز می‌شود و به تدریج عمیق‌تر می‌شود. در این تحلیل، نتایج، نسبت به فرایند رسیدن به آن از اهمیت بیشتری برخوردارند. معمولاً دو راهبرد اساسی برای این نوع مطالعه در نظر گرفته می‌شود:

اول این‌که:

شواهد و مشاهدات نامتعارف و در پاره‌ای موارد استثنائی از طیف مطالعه خارج می‌شود. که البته این راهبرد اصولاً تجربی و عملیاتی است و دوم آن‌که:

عناصر مطالعه می‌تواند در مراحل مشخص که به نتیجه ختم شوند دوباره سازماندهی مفهومی و بکار گرفته شود. این راهبرد اصولاً ذهنی و مفهومی است.